

Harc a szavazatokért

Quintus Tullius Cicero: *A hivatalra pályázók kézikönyve.*

Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta Nótári Tamás.

Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh György. *Lectum Kiadó, Szeged, 2006. 155 old.*

A kötet a felépítése a következő: Előszó (7–9.); Quintus Tullius Cicero: *A hivatalra pályázók kézikönyve* (11–32.); *Jegyzetek* (33–57.); Nótári Tamás: *Quintus Tullius Cicero és műve (tanulmány, 59–110.)*. *Jegyzetek* (111–121.); Rövidítések jegyzéke (123–131.); Németh György: *Választások a köztársaságkori Rómában* (133–154.); *Irodalom* (155.).

Ez a könnyen forgatható kis könyvecske három olyan újdonsággal rukkol elő, amely méltán keltheti föl az olvasók figyelmét. Az egyik az, hogy szerzőjeként Quintus Tullius Cicero szerepel. Az olvasók egy része talán föl sem figyel a Quintus névre, csak a Tullius Cicerót veszi észre, és rögtön a nagy szónokra gondol, aki olyan sokat beszélt és írt. Az olvasók másik része, aki tudja azt, hogy a nagy szónok neve Marcus Tullius Cicero volt, arra gondolhat, hogy elírás van a címben. Végül az olvasók maradék harmadik része, amely pontosan elolvassa a címet, és komolyan veszi, az bizony megdöbben, hogy ilyen Cicero is van, és még írt is. A római irodalomban jártas emberek legfeljebb az tudják Quintus Ciceróról, hogy a nagy Cicero *Epistulae ad familiares* cű, 16 könyvből álló levélgyűjteménye után található egy kisebb levélgyűjtemény *Epistularum ad Quintum fratrem libri tres*, „Levelek Quintus öccséhez három könyvben,” azaz a nagy Cicero Quintus nevű öccséhez három könyvnyi levelet írt. Azt viszont már szinte senki sem nézi meg, hogy ezután a három könyvet

felölő levélgyűjtemény után még található egy levél, amelynek ez a címe: *Epistula Q. Ciceronis de petitione ad M. fratrem*. – „Quintus Cicero levele Marcus testvéréhez a pályázásról.” A most bemutatandó kötet középpontjában tehát ez a levél áll, amelynek terjedelme a Müller-féle Teubner kiadásban 16 oldal.

Első nagy újdonsága tehát a kötetnek az, hogy egy másik Ciceróval, a nagy Cicero öccsével is megismertet bennünket, Quintus Tullius Ciceróval, aki szintén nagyszerű politikai karriert futott be: Kr. e. 65-ben az *aedilis plebis* tisztséget viselte, 63-ban praetorrá választották, 61-ben Asia provincia kormányzója lett, 54-től pedig Caesar legátusa, s ilyen minőségében részt vett Caesar galliai és britanniai hadjárataiban. Végül 43-ban ugyanolyan szomorú véget ért, mint bátyja: a triumvirek a proskribáltak listájára tették, és felkoncoltatták őket. Quintus nemcsak politikai karrierje és halála tekintetében volt hasonló bátyjához, hanem irodalmi érdeklődése szempontjából is. Főleg a történelem és a költészet érdekelte; több tragédiát is írt, ezek azonban nem maradtak ránk. Tehetségben azonban messze bátyja mögött maradt. Dicséret illeti viszont azért, hogy ő maga is tudta ezt, és zseniális bátyját mindenben és mindenkor igyekezett támogatni. Ennek bizonyítéka az, hogy sok forrásból tudjuk: nagy része volt abban, hogy az 58-ban száműzetésre ítélt bátyját, a volt consul és világhírű szónokot mintegy másfél év után visszahívták száműzetéséből. És mint a szóban forgó mű is tanúsítja, nagy része volt abban is, hogy Marcus Tullius Cicero Kr. e. 63-ban fölért a csúcsra: consulá választották.

A második újdonsága e kiadványnak pedig az, hogy Nótári Tamás és Németh György beemelnek a köztudatba, sőt mondhatnám, a magyar irodalmi és politikai kultúra ré-

szévé tesznek egy olyan művet, amely korábban nem örvendett közismertségnek a magyar szellemi életben. Mondhatná azonban valaki: de hát azt már Fábíán Gábor lefordította Cicero összes levelei között 1861–1864-ben, sőt Fehér László is 1915-ben a mezőtúri református gimnázium évkönyvében. Ez igaz! De ki tudott erről? Ezt talán még e kötet fordítója és szerkesztője sem tudta, különben nem írták volna a borító hátlapján: „E művet most tarthatja kezében első alkalommal magyar nyelven az olvasó.” Mindenesetre a két említett fordítás útján ez a mű nem vált a magyar kultúra részévé, mert Fábíán Gábor fordítása az összes Cicero levelek között elsikkadt, s ma már elavultnak tekinthető. Fehér László fordítása pedig a Mezőtúri református gimnázium évkönyvében részint hozzáférhetetlen a nagyközönség számára, részint pedig nyelvi szintén nem felel meg a mai elvárásoknak. Borzsák István is lefordított belőle mintegy négy és fél oldalnyi szöveget a *Római történeti chrestomathia* számára, mégpedig pontosan és szépen, ám ha az érdeklődő elolvassa Borzsák professzor úr bevezető néhány mondatát, biztos, hogy nem olvassa el az általa lefordított részleteket, mert Borzsák jelentéktelennek ítéli Quintus művét, márpedig jelentéktelen dolgokat nem szeretünk olvasni. Ezt írja ugyanis: „Cicero »öcscsének« jótanácsai csak a tájékozatlan olvasóban kelthetik azt a téves benyomást, mintha a vezető római tisztviselők megválasztása csupán egyéni ügyeskedés eredménye lehetett volna. A szemelvény olvasása közben nem szabad figyelmen kívül hagyunk bizonyos objektív társadalmi tényezőket, amelyek Quintus ömlengéseiben teljesen háttérbe szorulnak.” (Budapest, 1963. 143.)

A második újdonsága tehát a kötetnek abban van, hogy Nótári Tamás és Németh György komolyan veszik ennek a munkának a célját és eszközeit, sőt olyan retorikai szituációban teszik közzé, amelyet a retorikai elmélet *kairosznak*, *aptumnak* nevez, azaz

alkalmas időben teszik közzé, olyan időben, amikor Magyarországon mindenkit érdekel az a kérdés, hogy a tisztségekre pályázók hogyan próbálnak hatni a közvéleményre, hogyan próbálják maguk felé fordítani, manipulálni azt. Külön dicsérendő a szerzőknek az a bátorsága, hogy ezt a levelet, amely terjedelmesebb ugyan, de nem kézikönyv, lévén hogy kézikönyvön valamivel vastagabb könyvet szoktunk érteni, kézikönyvnek merik feltüntetni a címben. Ezzel a fogásukkal szinte felszólítják az olvasót, hogy csak lapozzon bele ebbe a munkába, ott olyan komoly és rendszeres előírásokat fog találni, mint egy kézikönyvben.

Harmadik újdonsága a kötetnek Németh György „Választások a köztársaságkori Rómában” című tanulmánya, amely két szempontból is jelentős. Jelentős egyfelől azért, mert világosan bizonyítja, hogy a választásokat ugyanolyan fontosnak tartották a korabeli Rómában, és a szavazókat ugyanúgy manipulálták, mint manapság. Jó példa erre Pompeji önkormányzati választási kampánya: „A hirdetéseket szakemberek készítették el. Először *dealbatorok* (fehérre festők) járták az utcákat, akik a kiszemelt falfelületeket nagyjából mai plakátméretben lealapozták, eltüntetve egyes korábbi vagy az elmentáborhoz tartozó hirdetményeket, őket pedig a *scribák* (írkokok) követték, akik felfestették a hirdetés szövegét” (134.). A választási plakátok lehetnek pozitívak, például: „Genialis kéri, hogy Bruttius Balbus legyen polgármester. Meg fogja kímélni a városi kincstárat.” De lehetnek negatívak is, például Numerius Veius Barca polgármester ellen ezt írták fel: „Numerius Veius Barca, rohadj meg!” (134–136.). A fentiekből következik az is, hogy a Quintus által leírt választási fogásokat igenis komolyan kell venni, mert léteztek a korabeli Rómában.

De jelentős Németh György tanulmánya azért is, mert talán az első részletes leírása annak, hogyan is zajlottak le a valóságban a választások Rómában. Természetesen korábban is írtak a választásokról, például

Alföldy Géza „Római társadalomtörténetében” ezt találjuk: „Az arisztokrácia uralmát a néptömegekkel, különösen pedig a népgyűléssel szemben intézményesen is biztosították. [...] Minthogy pedig a szavazatokat *centuriák* és *tribusok* szerint adták le, minden, a *centuria*- és *tribus*rendszerből adódó manipulációs lehetőséget továbbra is használhatták a tömegek ellenében, ugyanis az egyes *tribusok* és *centuriák* létszáma és összetétele nem tükröződött híven a szavazatok leadásában.” (Budapest, 2002. 45.). Amit Alföldy Géza tömör leírása csak sejtet, azt Németh György részletesen kifejti, adatok sokaságával szemlélteti, például azt, hogyan lehetett consulságra pályázni: „A consuli tisztségre pályázó politikus az adott év consulainál jelentette be indulási szándékát (*professio*). A consul megvizsgálta, hogy a pályázó alkalmas és méltó-e a tisztségre (például van-e polgárjoga, betöltötte-e a szükséges életkort, kellő idő telt-e el korábbi hivatala óta, nem áll-e büntetőeljárás alatt). A consuljelölt ekkor hófehér togát öltött (*toga candida*), vagyis hivatalos jelölt (*candidatus*) lett. A kampány egy évig tartott, így, bár elméletileg bárki indulhatott a választáson (ha a fenti feltételeknek megfelelt), valójában csak azoknak volt esélyük, akik nem munkából, bérből éltek, hanem saját vagyonnal rendelkeztek” (148.).

Cicero együtt pályázott Catilinával, Gaius Antoniuszal és Sulpicius Galbával. A probléma az volt, hogy Cicero *homo novus* volt, tehát családjában magasabb tisztségeket még nem viseltek, a többi három viszont arisztokrata volt. Mint Maffio Maffii írja, Cicero számára származása jelentette a legnagyobb akadályt. Ugyancsak ő írja, hogy Cicero észrevette, hogy nem kell az arisztokratáknak, Titus Pomponius Atticushoz fordult segítségért. (Cicero, Dante Könyvkiadó, Budapest, 1943. 61.). Atticus rendkívül befolyásos volt mindenkinél, de nem azért, mert nyájas, kedves volt mindenkihez – ahogyan Cornelius Nepos írja életrajzában –, hanem azért, mert dúsgazdag bankár volt, s ő pénzelt

mindenkit. Cicero öccse pedig Atticus lányát vette feleségül, tehát rokoni kapcsolatba is került Atticusszal. Az a tény tehát, hogy Quintus odaadóan támogatta bátyja consuli pályázatát, két szempontból is jelentős. Jelentős egyrészt olyan szempontból, hogy világosan láttatja, hogy a kampány során milyen rétegeket kell megnyerni. De jelentős olyan szempontból is, hogy mindehhez a bankár Atticuson keresztül az anyagi fedezetet, a pénzt is megszerzi. Ha ez utóbbi tény is figyelembe vesszük, akkor válik igazán jelentőssé Quintus levele a kampány- és propaganda fogásokról.

A másik tényre, amely szintén Quintus levelének komolyságát, fontosságát bizonyítja Cicero consullá választása szempontjából, Pierre Grimale hívja fel a figyelmet. 65 júliusában Cicero arra gondolt, hogy védeni fogja Catilinát, mégpedig azzal a céllal, hogy az elkövetkező választási kampányban kibékül vele. Vajon miért gondolt erre Cicero, milyen hátsó szándék vezette? – teszi fel a kérdés Grimál (Cicéron. Fayar, 1986. 136–137.). Ezt abból a választási ravasz-ságból teszi – válaszolja Grimál –, amelyet Quintus levele is sugall: nem kell félnie Antoniustól és Catilinától, hiszen azoknak olyan rossz a hírük mindenki előtt, hogy ha velük együtt indul, biztosan megelőzi őket. A szóban forgó rész így hangzik Nótári Tamás pontos fordításában: „*Viszont Antonius és Catilina kellemetlenek. Épp ellenkezőleg: egy derék, szorgos, feddhetetlen, ékesszóló és a jó ítélőképességük által kedvelt férfiú ezeket kívánná vetélytársnak, lévén ifjúkorától kezdve mindkettő orgyilkos, mindkettő kéjsóvár, mindkettő nyomorog*” (8.).

Ez a taktika végül sikerrel is járt, azaz a Catilináról terjengő rossz hírek, közelebről az, hogy összesküvést tervez a haza ellen, Cicero malmára hajtotta a vizet. Ezen események kortársa, a történetíró Sallustius ezt írja erről: „Fulvia azonban megtudta Curius nagy magabiztosságának okát, s nem tartotta titokban az államot fenyegető nagy veszélyt, hanem, a forrás elhallgatásával,

többek között elmesélte, mi mindent hallott a Catilina-összeesküvésről. Elsősorban ettől támadt az embereknek kedvük, hogy M. Tullius jelöljék consulnak. Azelőtt ugyanis a nemesség nagy része dühödten féltékeny volt, és azt hitte, bemocskolódik a consuli intézmény, ha új ember nyeri el, bármennyire kiváló is. Mikor azonban nyakukon volt a ve-

szély, háttérbe szorult a féltékenység és a gőg. Így hát a népgyűlésen M. Tullius és C. Antonius választották meg consulnak” (Cat. 23, 4–6; 24,1).

ADAMIK TAMÁS